

TÜRKİYE EKONOMİSİ

TÜRKİYE'DE BANKACILIK SEKTÖRÜ

Türkiye'de Finansal Yapı, Krizler ve Ekonomik İstikrar Kararları

Finansal sistem tüm para ve sermaye piyasalarını içine alan bir yapıdır. Buna göre, merkez bankasının da içinde yer aldığı bankacılık sektörü ile menkul kıymetler piyasasında alınıp satılan kamu ve özel sektöre ait para ve sermaye piyasası araçları finansal yapının ana unsurlarıdır. Türk finansal sistemin en önemli unsuru bankacılık sektörüdür. Bankacılık sektörü; merkez bankası, mevduat bankaları, katılım bankaları ile kalkınma ve yatırım bankalarından oluşmaktadır.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Ülke bankası olarak da nitelendirilen merkez bankaları, ekonomide parayı ve para politikasını kontrol eden, büyük ölçüde kamu kurumu niteliğinde yapılanan ve ekonomide nihai ödünç mercii ya da likiditenin son kaynağı olarak faaliyette bulunan bir banka türüdür. Merkez bankalarının en temel niteliği, ekonomiyi fonlayacak en son merci olmasıdır.

Dünya'da ilk kez 1694 yılında İngiltere'de ortaya çıkan merkez bankacılığı, olgunluğa 1800'lü yıllarda ulaşmıştır. Türkiye'de bir merkez bankası kurulması, 1863'te İngiliz ve Fransız sermayesi ile yeniden yapılandırılan ve devlet bankası olarak tanımlanan **Osmanlı Bankası** ile başlar. Millî bir merkez bankası kurulması fikri ise ilk olarak 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde ortaya atılmıştır. 1930 yılında 1715 sayılı Kanun uyarınca bugünkü **Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB)** kurulmuş, TCMB 1 Ocak 1932 tarihinde fiilen faaliyete başlamıştır.

4651 sayılı Kanun'la **TCMB'nin temel görevi, fiyat istikrarını sağlamak ve enflasyonu kontrol altında tutmak şeklinde tanımlanmıştır.** Kanun'a göre, TCMB fiyat istikrarını sağlamak için uygulayacağı para politikasını ve kullanacağı para politikası araçlarını doğrudan kendisi belirler ve fiyat istikrarını sağlama amacı ile çalışmamak kaydıyla Hükûmetin büyüme ve istihdam politikalarını destekler. Bununla birlikte, TCMB açık piyasa işlemleri, reeskont ve avans işlemleri, döviz rezervlerinin yönetilmesi, mali piyasaların izlenmesi ve zorunlu karşılıkların belirlenmesi gibi ek görevleri de yerine getirir.

TCMB'nin temel görevleri şunlardır:

- Açık piyasa işlemleri yapmak,
- Hükûmetle birlikte Türk Lirası'nın iç ve dış değerini korumak ve kur rejimini belirlemek,
- Zorunlu karşılıklar ve genel disponibilite ile ilgili usul ve esasları belirlemek,
- Reeskont ve avans işlemleri yapmak,
- Ülke altın ve döviz rezervlerini yönetmek,
- TL'nin (T) hacim ve tedavülünü düzenlemek,
- Finansal sistemde istikrarı sağlayıcı para ve döviz piyasalarını yürütmek,
- Mali piyasaları izlemek,
- Mevduatların vade ve türleri ile katılım hesaplarının vadelerini belirlemektir.

Reeskont kredisi: Bankalar ellerindeki ticari senetleri merkez bankasına iskonto ettirmek suretiyle kısa vadeli olarak temin ettikleri kredi olup, bu krediye uygulanan iskonto ya da faiz oranına da reeskont oranı denir.

TCMB'nin temel yetkileri ise şunlardır:

- Banknot ihracı imtiyazını tek elden yürütmek,
- Hükûmetle birlikte enflasyon hedefini tespit etmek ve bununla uyumlu olarak para politikasını belirlemek,
- Fiyat istikrarını sağlamak için gerekli para politikası araçlarını kullanmak,
- Nihai kredi mercii olarak bankalara kredi (reeskont) vermek.
- Bankaların ödünç para verme ve mevduat kabulünde uygulayacakları faiz oranlarını bankalardan istemeyebilmek,
- Gerek duyulduğunda, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na (TMSF'ye) avans vermek,
- Bankalar, diğer mali kurumlar ile düzenleyici ve denetleyici kurum ve kuruluşlardan ihtiyaç duyduğu bilgileri ve istatistikleri istemek.

TCMB'nin hükûmetle olan ilişkileri ve bununla ilgili müşavirlik görevleri ise mali ve ekonomik müşavirlik, mali ajanlık ve haznedarlık şeklindedir. Mali ve ekonomik müşavirlik, Merkez Bankasının hükûmetin mali ve ekonomik istişare organı olmasını ifade eder. Banka bu sıfatla diğer ülkelerle yapılacak mali ve ticari anlaşmalar akdine ilişkin müzakerelerde hükûmeti temsil eder.

Mali ajanlık, bankanın hükûmet adına her nevi devlet iç borçlanma senetlerinin ödemesini, kambiyo denetlemesini ve dış ticaret rejimi uygulamasını veya benzeri işlemleri yapmasını ifade eder. Haznedarlık ise, bankanın devletin gerek içeride ve gerekse yabancı ülkelerde tahsilat ve ödemelerini ve bütün hazine işlemlerini ve yurt içi ve yurt dışı her türlü para nakil ve havale işlerini ücretsiz yapmasıdır.

2001 yılında yaşanan krizin ardından TCMB'nin bağımsız hâle getirilmesi ve öncelikli hedef olarak fiyat istikrarının benimsenmesinin ardından, esas olarak politika faiz oranı üzerinden iç talebi kontrol etmeye dayalı bir politika izlenmiştir. Bu dönemde fiyat istikrarı sağlandığında, finansal istikrarın önemli bir sorun oluşturmayacağı kanaati hakimdi. Bu bakış açısından hareket edilerek; politika faiz oranı (haftalık repo faiz oranı) ile birlikte açık piyasa işlemleri, döviz müdahaleleri, reeskont kredileri ve zorunlu karşılıklardan oluşan geleneksel para politikası araçları kullanılmakta idi.

Bunun neticesinde yıllık enflasyon oranı 1995- 2001 yılları arasında ortalama %71,6 olarak gerçekleşmiş iken, 2002-2011 arasında %10,5'e düşmüştür. Banka bunu yaparken de 2000'li yıllarda dünyada hızla bollaşan likiditenin yoğun bir şekilde ülkemize girmesine ve TL cinsinden varlıklara aktarılmasına zemin hazırlamıştır. Bu durum, bir yandan kurun uzunca bir süre düşük kalmasına (TL'nin değerlenmesine) ve rekabet gücümüzün kısıtlanmasına, diğer yandan da hızla artan cari açığa kolay finansman sağlanmasına yol açmıştır.

2008'in son çeyreğinde küresel finansal krizi patlak verince, TCMB pek çok diğer merkez bankası gibi fiyat istikrarından ziyade, büyüme ve istihdam kaygılarını öne çekerek faiz

oranlarında her ay kademeli bir indirime gitmiştir. Ancak, 2008’de başlayan küresel krizin ardından küresel ekonomide artan finansal riskleri göz önünde bulundurarak TCMB fiyat istikrarının yanı sıra finansal istikrarı da öncelikli hedefi olarak beyan etmiştir. Bu çerçevede, geleneksel para politikası araçlarına ilave olarak; faiz koridoru, farklılaştırılmış karşılık oranları ve rezerv opsiyon mekanizması ve rezerv opsiyon katsayısı araçlarından oluşan bazı makro ihtiyati araçları da uygulamaya koymuştur. Hatta bireylerin ve şirketlerin tek tek finansal sağlığını korumayı amaçlayan mikro ihtiyati önlemler de alınmıştır.

Mevduat Bankaları

Temel faaliyet alanı, para ve paranın ikamesi olarak menkul değerlerin alım ve satımı olan bankalara mevduat (ticaret) bankaları adı verilir. Bu çerçevede ticaret bankaları; bireyler, firmalar ve resmî kurumlardan sağladıkları fonları, ihtiyacı olanlara kredi, plasman (yatırım) ve menkul değer olarak transfer eder. Bu transfer işlemi esnasında fon temini ve aktarımından doğan maliyet ile getiri arasındaki fark ise, ticaret bankalarının temel gelirlerini oluşturur.

Bir ekonomide merkez bankaları para basmak ve bunu piyasaya sürmek ve çekmek suretiyle para arzını artırır ve azaltır. **Asli para** olarak bilinen bu **emisyon** yoluyla parasal genişleme veya daralma sürecine, ticaret bankaları hesaptan hesaba devir yaparak, **kaydî para** üretmek suretiyle katkı sağlarlar. Kaydî para, bankaya yatırılan mevduatın belli bir kısmının yasal zorunluluk olarak tutulması (TCMB’de bloke edilmesi); kalanının ise, kredi veya başka yollarla piyasaya sürülmesi, bundan bankacılık sistemine geri dönen kısmın aynı süreçle yeniden piyasaya çıkması ve tekrar geri dönmesi ile bir döngü sonucunda kümülatif bir paranın üretilmiş olmasıdır.

Ticaret bankalarının temel işlevleri şunlardır: Hesaptan hesaba devir yaparak kaydi para oluşturmak, ticari ve diğer alanlara kredi vermek, kambiyo işlemleri yapmak, kasa kiralamak, tahvil ve hisse senedi emisyonuna aracılık etmek, kefalet mektubu ve kabul kredisi vermek ve diğer bankacılık işlemlerini yapmak.

Katılım Bankaları

Hizmet tanımını “faizsiz bankacılık” olarak yapan **katılım bankaları**, parayı ticarete doğrudan konu olan bir meta şeklinde görmezler, parayı esas olarak ticarette mübadelenin yapılmasına imkân tanıyan bir araç olarak ele alırlar. Katılım bankalarının fon kaynakları ve fon toplama yöntemleri ticari bankalarinkinden farklıdır. Buna göre, bu (katılım) bankalar fon arz edenlere, faiz yerine kâr-zarar ortaklığına dayalı bir sözleşme önerirler. Dolayısıyla, topladıkları fonlar diğer bankalardaki mevduat hesaplarına benzese de, onlarda olduğu gibi önceden belli bir faiz oranı vaat edemezler. Dönem sonunda faiz esaslı bankalarda geçerli getiri oranlarına yakın bir kâr payı verirler. Topladıkları fonlar; vadesiz ise özel cari hesaplar, vadeli ise kâr ve zarara katılma hesapları olarak kaydedilir. Ayrıca, diğer ticari bankalarda olduğu gibi faiz cinsinden bir borç kaynağı kullanmaları prensip olarak yasak olduğu için, kısa vadeli her türden borçlanma işlemine giremezler.

Katılım bankacılığında geleneksel bankalardan oldukça farklı olarak, nakdi kredilendirme yerine aynı kredilendirme söz konusudur. Buna göre krediler/ fonlar şöyle sınıflandırılabilir ya ticaret yoluyla kullanılır ya da ortaklık yoluyla kullanılır.

Kalkınma ve Yatırım Bankaları

Gelişmekte olan ülkelerde sermaye yetersizliği içindeki firmalara veya büyük sanayi firmalarının yapacağı yatırımlara kaynak ve teknik yardım sağlayarak ekonomik kalkınmayı hızlandırma amacı güden finansal araçlara **kalkınma bankası** adı verilir.

Gelişmiş ülkelerde âtıl fonlara sahip kurumsal yatırımcılara fonlarını menkul değer alım ve satımı ile değerlendirmelerinde aracılık ve danışmanlık yapan, işletmelere doğrudan kredi vermeyen, ancak işletmelerin orta ve uzun vadeli fon gereksinimlerini karşılayan finansal araçlara ise **yatırım bankası** adı verilir.

TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN YAPISI: 2002 SONRASI GELİŞMELER

2001 krizinin ardından alınan tedbirlerin ve uluslararası piyasalardaki gelişmelerin etkisiyle Türkiye ekonomisi büyüdükçe finansal sistem de bu pastadan payını almıştır. Türk finansal sisteminde önemli bir ağırlığı olan bankacılık sektörü 2001 krizinden sonra önemli ilerlemeler kaydetmiştir.

2002 Sonrasında Türk Bankacılık Sektöründe Gelişmeler

Türk bankacılık sektörünün gelişmesinde Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nda alınan tedbirlerin ciddi etkisi söz konusudur. Şimdi 2002 sonrasında bankacılık sektöründe yaşanan gelişmeleri çeşitli açılardan ele alalım.

Finansal Derinlik

Finansal varlıkların milli gelir içindeki payına bakıldığında, 2002-2017 yılları arasında toplamda %87'den %110'a yükseldiği görülmektedir. Para ve benzeri araçların oranının %29'dan %59'a yükselmiştir. Buna karşılık sermaye piyasası araçlarının payının %61'den %42'ye kadar geriledikten sonra %50 seviyesine gelmiştir (Tablo 1).

En dikkat çekici değişiklikler ise 2001 ve 2008-2009'daki krizlerin etkisiyle mevduat, hisse senedi, tahvil ve bononun paylarında yaşanmıştır. **Kriz dönemlerinde mevduatın ve hisse senetlerinin payları ciddi oranda düşse de istikrarın sağlandığı yıllarda bu kalemlerde hızlı bir yükselme yaşanmıştır.** Bono ve tahvilin payında ise tersi olmuştur. Zira kriz dönemlerinde faiz oranlarındaki artışa bağlı olarak borç senetlerinin getirisi yükseldiği için talep artmakta, ardından istikrarlı dönemlerde faiz oranındaki düşüşe bağlı olarak talep gerilemektedir.

Tablo 1 Finansal aktiflerin GSYH'ya oranı (finansal derinlik) (%)

	2002	2008	2011	2015	2017
Para ve Benzeri Araçlar	29	46	52	58	59
Nakit	2	3	4	4	4
Mevduat	36	42	47	53	55
Türk Lirası				31	31
Yabancı Para				23	24
Repo	1	0	0	0	0
Sermaye Piyasası	61	49	42	47	50
Hisse Senedi (piyasa değeri)	4	19	11	24	28
Bono ve Tahvil	43	29	29	20	18
Yatırım Fonu	1	1	1	2	2
Toplam	90	95	94	105	109

Kaynak: TCMB, SPK.

Banka, Şube ve İstihdam Sayısı

2017 yılı itibarıyla, Türkiye’de faaliyet gösteren 34 mevduat bankasından 3’ü kamu sermayeli, 9’u özel sermayeli, 21’i yabancı sermayeli, 1’i Fon’a (TMSF) devredilmiş banka, 13’ü kalkınma ve yatırım bankası, 5’i ise katılım bankasıdır. Türkiye’de faaliyet gösteren toplam banka sayısı, 2002-2017 döneminde, 59’dan 52’ye gerilemiştir (1999’da 81 idi).

Buna karşılık şube sayısı 6.251’den 11.582’ye, çalışan sayısı ise 123 binden 208 bine yükselmiştir. Banka sayısı azalırken, şube sayısı yaklaşık iki katına çıkmış, çalışan sayısı ise yaklaşık %70 artmıştır. Banka başına şube sayısı yaklaşık olarak 106’dan 226’ya, banka başına çalışan sayısı yaklaşık olarak 2.085’ten 4.058’e çıkmış, şube başına çalışan sayısı ise yaklaşık olarak 20’den 18’e düşmüştür. Bu verilere bakıldığında, son 15 yılda bankaların çok hızlı bir şubeleşme eğilimine girmiş, çalışan sayılarını önemli miktarda artırmış olduklarını söyleyebiliriz. 2016- 2017 yılları arasında ise banka sayıları ile istihdam hacmi hemen hemen aynı kalırken, şube sayısında 158 adet azalmıştır.

2001 krizinden sonraki dönemde mevduat bankalarının alt bileşenlerinin dağılımında ciddi değişiklikler meydana gelmiştir. Bu dönemde özel sermayeli banka sayısı 20’den 9’a gerilerken, yabancı sermayeli banka sayısı 15’ten 21’e çıkmıştır. Yabancı bankaların sahip oldukları şube sayısı ise 206’dan 2.809’a çıkmıştır.

Sektörde Para İkamesi (Dolarizasyon)

2000’li yıllarda enflasyonun düşmesi, kurun nispeten istikrarlı bir seyir izlemesi ve T’nin güçlenmesine bağlı olarak, aktifler ve pasiflerdeki para ikamesi azalmıştır. Buna karşılık 2011 ve 2012’de başlayan, 2016 sonrasında şiddetlenen ve Temmuz 2018’den itibaren sert yükseliş ve düşüşlere sahne olan döviz kuruna bağlı olarak yabancı para oranı hızla yükselmiştir. Nitekim mevduatın %48’i Türk lirası mevduat/katılım fonlarından, %50’si döviz tevdiat hesabı/katılım fonlarından ve %2’si kıymetli maden hesaplarından oluşmaktadır. Mevduatta para ikamesi oranı özel ve yabancı sermayeli bankalarda kamu bankalarına göre daha yüksektir. Kredilerin %68’i T ve %32’si yabancı para cinsindendir.

Kredilerin ve Menkul Değerlerin Durumu

Kredilerin toplam aktifler içindeki payının %23’ten %61 seviyesine yükselmiştir. Menkul değerlerin payı ise yaklaşık %41’den %12 seviyelerine gerilemiştir. Böylece, bankalar hükûmetlerin bütçe açıkları yerine giderek reel sektörün harcamalarını finanse etmek suretiyle büyümeyi finanse eder duruma gelmiştir. Nitekim kredilerin GSYH’ya oranı 2000’li yılların başında %15’ten (katılım bankaları dâhil) iken, 2018’e gelindiğinde %68’e yükselmiştir.

Kredilerin dağılımına bakıldığında ise, Eylül 2018 itibarıyla, krediler içerisinde ticari ve kurumsal kredilerin payı %54, KOBİ kredilerinin payı %26 ve tüketici kredilerinin (kredi kartları dâhil) payı %26’dır. Bireysel krediler içerisinde ihtiyaç ve diğer tüketici kredilerinin payı %41, konut kredisinin payı %38 ve kredi kartlarının payı ise %20 olarak gerçekleşmiştir. Öte yandan, menkul kıymetlerin %64’ü devlet tahvili, %26’sı Hazinece ihraç edilmiş eurobond ve %3’ü de sukuktan oluşmaktadır.

Hanehalkı kredilerindeki artış, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de hanehalkı yükümlülüklerini hızla artırmıştır. Hanehalkı toplam yükümlülüğünün GSYH’ye oranı 2006’da %10 seviyesinde iken, 2017’de %18’e yükselmiştir.

Türk ve AB Bankacılık Sektörlerinin Karşılaştırması

Türk bankacılık sektörünün temel büyüklükleri Avrupa Birliği (AB) ortalaması ile kıyaslandığında, aradaki nitelik ve nicelik farkı giderek azalma eğiliminde olsa da açığın hâlâ büyük olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Türk bankacılık sektörü 2016 yılı itibarıyla 736 milyar Avroluk aktif büyüklüğü ile AB ülkeleri ile karşılaştırıldığında 13’üncü sırada yer almaktadır. Türkiye’deki banka aktiflerinin GSYH’ya oranı %105 ile AB ortalamasının yaklaşık üçte biri kadardır. Yine, kredilerin GSYH’ye oranı bakımından AB ortalamasının %42’sine, mevduatların GSYH’ye oranı açısından ise %38’ine karşılık gelmektedir.

Bankacılık sektörünün en temel iki kalemi olan mevduatlar ile kredilerin oranlarında Türkiye daha avantajlı duruma gelmiştir. Buna göre, sektörün pasifleri (kaynakları) içerisinde mevduatların payı AB ülkelerinde ortalama olarak %51 düzeyinde iken, Türkiye’de %53’tür. Kredilerin aktifler (alacaklar) içerisindeki payı AB’de %55 iken, Türkiye’de bu oran %64 gibi oldukça yüksek seviyededir. Aynı şekilde, öz kaynakların aktiflere oranı da Türkiye’de %11 ile AB ortalaması olan %8’in üzerindedir. Diğer yandan, Türkiye’de ortalama bir banka personeli AB ülkeleri ortalamasının iki katından fazla, ortalama bir banka şubesi ise 2,4 katı kişiye hizmet vermektedir. Dolayısıyla, Türkiye’de hem personel başına hem de şube başına hizmet verilen kişi sayısı AB ortalamasının oldukça üzerindedir.

EKONOMİK KRİZLER VE İSTİKRAR POLİTİKALARI

Tarihsel açıdan bakıldığında, ülke ekonomilerinin sürekli belli bir seyir izlemediği, ekonomilerin genel görünümünde kısa dönemli dalgalanmalar veya uzun dönemli yön değişimlerinin yaşandığı görülmektedir. Ekonomilerde yaşanan dengesizlikler son dönemlerde daha sık yaşanmaya başlamış, küreselleşme ve finansal serbestleşme ile birlikte söz konusu dengesizliklerin ülkeler arasında yayılımı hızlanmıştır. Ekonomik istikrarsızlığın nedenleri olarak; dünya ekonomisinde yaşanan gelişmeler, ülke içinde ortaya çıkan politik istikrarsızlıklar, yanlış makroekonomik politikalar ve ülke ekonomisindeki yapısal sorunlar sıralanabilir.

Ekonomik Krizler

Ekonomik krizler, reel sektör krizleri ve finansal krizler olarak iki ana başlık altında toplanabilir.

Reel krizler, mal ve hizmet piyasalarında ortaya çıkan, enflasyon veya durgunluk şeklinde kendini gösteren dengesizlikler ile üretim faktörleri piyasalarında meydana gelen ve istihdam düzeyini de etkileyen dengesizliklerden oluşmaktadır.

Finansal krizler ise, finansal piyasalarda finansal ataklarla ortaya çıkan ve ülkelerin para, bankacılık, borsa ve diğer finansal piyasalarındaki büyük çaplı dalgalanmaları ifade eder. Finansal krizlerin ortaya çıkmasında etkili olan faktörler aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Arz ve talepteki ani dalgalanmalar
- Sürdürülemeyen büyüme ve belirsizliğin artması

- Enflasyon ve enflasyonu düşürmeye dönük yanlış politikalar
- Firma bilançolarının bozulması
- Finansal serbestleşmeye erken geçiş ve deregülasyon
- Aşırı borçlanma, faiz oranlarının yükselmesi ve uluslararası sermaye hareketleri
- Kurdaki aşırı oynaklıklar ve yanlış kur politikaları

Finansal serbestleşme, bir ülkenin para, sermaye, bankacılık ve menkul piyasalarının uluslararası aktörlere ve yatırımcılara açılması, işlemlerin ve yurt dışına transferlerin serbestçe yapılabilmesidir.

Finansal Kriz Türleri

Finansal krizleri kaynağına göre borç krizleri, borsa krizleri, para krizleri ve bankacılık krizleri olmak üzere dört alt gruba ayrılabiliriz.

Borç krizleri, bir ülkenin kamu veya özel kesime ait dış borçlarıyla kamunun iç borçlarını ödeyememe durumudur. Özellikle kamunun bütçe açığına dayalı mali politikaları sonucu artan kamu kesimi borçlanma gereği bir taraftan reel faizleri yükseltirken, diğer yandan yeni borç bulma konusunda sıkıntılara neden olmaktadır. Sonuçta borçların çevrilememesi, borç erteleme (konsolidasyon), borç takası gibi borçların yeniden yapılandırılmasına veya doğrudan ülkenin dış borçlarını ödeyemeyeceğini (moratoryum) ilan etmesine neden olmaktadır. Borç krizleri için verilebilecek en iyi örnek, 2009 yılı sonunda Avro Bölgesi'nde başlayan 2010'da diğer ülkelere sıçrayan Avrupa Borç Krizidir.

Borsa krizleri, menkul kıymet borsalarında görülen aşırı dalgalanmalardır. Dalgalanmaların kaynağı, mikro düzeyde borsada faaliyet gösteren firmaların yapılarındaki bozulmalar olabileceği gibi, siyasi krizler veya dünya piyasalarındaki hammadde ve emtia fiyatlarında aşırı hareketlilik gibi makroekonomik faktörler de olabilir. Borsa krizleri için verilebilecek en iyi örnek ise 1929 Dünya Bunalımıdır (Büyük Buhran).

Para krizleri, ulusal paranın değerinde ortaya çıkan büyük çaplı dalgalanmaları ifade eder. Uygulanan kur rejimi ile doğrudan bağlantılı olan para krizlerini ve krizin gelişimindeki süreçleri açıklayan farklı kriz modelleri geliştirilmiştir. Dış ticaret dengesindeki açıklar, spekülasyon davranışları ve güven sorunu para krizlerinin temel sebepleridir. Söz konusu kriz, ekonomide uygulanan kur rejimine de bağlı olarak kurda aşırı oynaklıklar, döviz rezervlerinde hızlı düşüş, faizlerde yükselme, kısa vadede büyük çaplı sermaye çıkışı, ithalat ve ihracat fiyatlarında değişim gibi önemli sıkıntılara neden olmaktadır.

Bankacılık krizleri, genellikle 'banka paniği' şeklinde bir ya da birkaç bankada ortaya çıkan yoğun fon çekilişleri şeklinde başlayıp kısa sürede diğer bankalara da sirayet ederek sistemik bir hal alan bunalım durumudur. Bu krizler bazen sektör dışında gelişen ulusal ya da uluslararası makroekonomik istikrarsızlıklardan (dışsal sebepler), bazen de sektörün kendi iç dinamiklerinden (içsel sebepler) ortaya çıkabilmektedir. Bankacılık sektöründen kaynaklanan nedenlerin başında; yasal düzenleme ve denetlemelerdeki yetersizlikler, zayıf muhasebe standartları, bankaların varlık ve yükümlülüklerinin vade yapısındaki dengesizlikler, ahlaki tehlike (istismar riski) ve ters seçim sorunları, bankaların sermaye yetersizliği ve ölçek sorunu, risk yönetiminin zayıflığı, kredi yoğunlaşması ile yüksek kamu açıkları gelmektedir. Ayrıca,

yukarıda bahsedilen kriz türlerinden ikisinin birlikte yaşandığı durumu ifade etmek için ikiz kriz, birden fazlası birlikte görüldüğünde ise çoklu kriz kavramı kullanılmaktadır.

Ahlaki tehlike veya istismar riski, finansal piyasalarda borçlunun kullandığı fonları planladığı gibi kullanıp kullanmadığının alacaklı tarafından tespit edilmesi ve takibi ile ilgili bir sorundur. Dolayısıyla finansal sözleşme sonrasında ortaya çıkan bir asimetrik bilgi meseledir.

Ortodoks ve Heterodoks İstikrar Politikaları

Ekonomide yukarıda açıklanan finansal veya reel sektörlerdeki dengesizliklerin giderilmesi amacıyla hükûmetler istikrar programlarını uygulamaya koyarlar. Ekonomide istikrarın sağlanmasında temel iki unsur, fiyat istikrarı ve tam istihdamın sağlanmasıdır. Bu çerçevede uygulanabilecek istikrar politikaları ortodoks ve heterodoks politikalar olarak iki grupta sınıflandırılır.

Ortodoks istikrar politikaları fiyat istikrarının sağlanmasında sıkı para, sıkı maliye ve sabit kur politikalarını kullanır. Sıkı politikaların içeriğinde kamu harcamalarının kısılması, reel ücretlerin düşürülmesi, kamu yardımlarının azaltılması, para arzının daraltılması bulunmaktadır ve bu yolla toplam talebin kontrol altına alınması hedeflenmektedir. Ancak, bu yönde uygulanan daraltıcı politikalar bütçe disiplini sağlamak konusunda başarılı olsa da ekonomide durgunluğu beraberinde getirir.

IMF tarafından da desteklenen ortodoks politikaların millî gelir, istihdam ve reel ücretler üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle kamuoyunda pek destek bulmamaktadır. Ortodoks politikalarda, piyasada oluşan nispi fiyat yapısını bozucu etkileri nedeniyle fiyat kontrollerine sıcak bakılmamaktadır. Arz yanlı yeni ortodoks istikrar politikalarında ise temel amaç üretimin artırılmasıdır. Yeni yaklaşımda nominal döviz kurunun çıpa olarak kullanılması önerilmektedir.

Heterodoks istikrar politikalarının temelinde ise, sıkı para ve maliye politikaları ile sabit kur sistemine ek olarak ücret ve fiyat kontrolleri şeklinde uygulanan gelirler politikası yer alır. Bu şekilde üretim ve istihdam düzeyine zarar vermeden enflasyonla mücadele edilmesi hedeflenir.

Ortodoks istikrar programlarında enflasyonla mücadelede önerilen tedrici (aşamalı) tedbirlerden farklı olarak, heterodoks istikrar programlarında özellikle yüksek enflasyon durumlarında çok politikalar savunulur. **Heterodoks programlarda, her ne kadar uygulandığı dönemde enflasyonla mücadelede ortodoks politikalara oranla daha yüksek başarı sağlansa da, orta vadede, diğer politika araçlarının desteği de önemli hâle gelmektedir.**

IMF türü geleneksel daraltıcı ortodoks istikrar politikalarının uygulanmasında genel olarak tercih edilen araçlar şunlardır: Sıkı para politikası, faiz oranlarının yükseltilmesi, devalüasyon, sıkı maliye politikası, sıkı gelirler politikası, fiyat kontrollerinin kaldırılması ve uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi.

TÜRKİYE'DE EKONOMİK İSTİKRAR PROGRAMLARI

Türk ekonomisinde de yurt içi veya yurt dışı kaynaklı çok sayıda ekonomik bunalım (kriz) yaşanmış, ortaya çıkan sorunların çözümüne yönelik istikrar programları yürürlüğe konmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası ekonomik dengelerin yerine oturmaya başladığı dönemde, Türkiye'de 7 Eylül 1946'da gerçekleştirilen ilk devalüasyon bir yana bırakılırsa; 1958,

1970, 1980, 1994, 2000-2001 ve 2008 yılından itibaren devam eden geniş çaplı istikrar programları yürürlüğe konmuştur. Bunlara ek olarak, hayata geçirilemeyen 1978-1979 istikrar kararları ile 1997 Güneydoğu Asya ve 1998 Rusya krizlerinin Türkiye üzerindeki etkilerini hafifletmeyi amaçlayan istikrar politikaları da takip alt başlıklarda ele alınmıştır.

4 Ağustos 1958 İstikrar Kararları

Türkiye’de ilk kapsamlı istikrar programı 4 Ağustos 1958’de alınan kararlardır. 1950’de iktidara gelen Demokrat Parti Hükûmeti özel sektör ağırlıklı, hafif sanayi kolları ve tarıma dayalı bir büyüme stratejisi belirlemiştir. Dönemin başından itibaren uygun iklim koşulları, Marshall Planı kapsamında sağlanan mali yardımlar, genişleyen tarım alanları, İkinci Dünya Savaşı sonrası âtıl fonların ekonomiye dâhil olması ve kredi koşullarının genişlemesinin etkisi ile yüksek büyüme oranları yakalanmıştır.

Dış ticarete ise, serbestleşmeye bağlı olarak özellikle 1952 yılından sonra dış ticaret açığı önemli miktarda artmıştır. **1954 yılında iklim koşullarının değişmesi ve dış yardımların azalmasıyla birlikte yıllık büyüme oranları düşmeye başlamış, enflasyon oranları yükselmiş ve döviz sıkıntısı baş göstermiştir**

Sonraki yıllarda alınan önlemler sonucu makroekonomik verilerde iyileşme sağlanmakla birlikte ekonomideki yapısal sorunlar devam etmiş buna bağlı olarak bütçe dengesinde bozulmalar ortaya çıkmıştır.

Diğer yandan döviz rezervlerindeki azalmanın ithalat üzerindeki daraltıcı etkisi ve para arzını artırıcı politikalar, yüksek fiyat artışları yaşanmasına yol açmıştır. Özellikle 1957 yılından itibaren büyüme oranındaki sert düşüş ve kamuoyundaki devalüasyon beklentisinin de etkisiyle 4 Ağustos 1958 İstikrar Kararları yürürlüğe konmuştur. IMF desteği ile oluşturulan istikrar programı kapsamında yapılan düzenlemeler şunlardır:

- Dolar kuru 2,8 T’den 9 T’ye çıkarılarak devalüasyon yapılmış, döviz alım işlemlerinde 1 dolar başına 6,22 T vergi alınması kararlaştırılmıştır.
- Bütçe dengesinin sağlanması amacıyla kamu harcamalarında kısıntı yapılmış, KİT ürünlerine zam yapılmış ve KİT’lerin Merkez Bankası kaynaklarıyla finansmanına sınırlamalar getirilmiştir.
- 422 milyon dolar düzeyindeki dış borçlar ertelenmiş ve yeni bir ödeme planına bağlanmıştır (moratoryum). Buna ek olarak, IMF, ABD ve Avrupa Ekonomik İş birliği Örgütünden (OECE’den) toplam 359 milyon dolarlık yeni kredi sağlanmıştır.
- Dış ticarete serbestleşmeye gidilmiş, bu kapsamda ithalat üçer aylık programlara bağlanmış, hammadde ve ara malı ithalatına öncelik verilmiş, ihracatta ise fiyat kontrollerinde bürokratik işlemlerin hafifletilmesine yönelik düzenlemeler yapılmıştır.
- Emisyon hacmi kısıtlanmıştır.

4 Ağustos 1958 İstikrar Kararları genel olarak açık finansman ve para arzındaki artışları frenleyerek enflasyonla mücadele amacını taşımaktadır. Ancak bir yandan KİT ürünlerinin fiyatlarında yapılan artış, diğer yandan devalüasyonun ekonomide yol açtığı maliyet enflasyonu bu amacın gerçekleştirilmesine büyük ölçüde engel olmuştur.

Alınan önlemler sonrasında dış ticarete serbestleşmeyle birlikte ithalatın ihracattan daha fazla artması sonucu, dış ticaret açığı azalmak yerine artmaya devam etmiştir. Nitekim 1958- 60 döneminde ithalat %48,6 oranında artarken, ihracat sadece %29,7 oranında artmış, dış ticaret açığı ise 67,8 milyon dolardan 147,5 milyon dolara yükselmiştir. Bu dönemde, ihracatın ithalatı karşılama oranı %78,5'den %68,5'e gerilemiştir. Dolayısıyla, Cumhuriyet Dönemi'nde o zamana kadar alınan bu en yüksek oranlı devalüasyon kararı ve dış ticarete serbestleşme politikası beklenen sonucu verememiştir. Diğer yandan, kamu harcamalarının kamu gelirlerinden daha hızlı artması nedeniyle, bütçe açığı yükselmiştir. Büyüme hızı düşmeye devam etmiş ve enflasyon yüksek seyrini korumuştur. Ekonomide bir yandan kamunun harcama disiplini giderek bozulurken, diğer yandan ekonominin üretim kapasitesi neredeyse hiçbir alanda yeterince artırılamamıştır.

Yeni düzenlemelere ek olarak, planlama fikri ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu doğrultuda yatırımların gerçekleştirilmesinde eşgüdümün sağlanmasına yönelik olarak 1959 yılında Koordinasyon Bakanlığı kurulmuştur. 1958-1960 döneminde istikrar programıyla amaçlanan sonuçlar tam olarak elde edilememekle birlikte, 27 Mayıs 1960 darbesiyle birlikte siyasal sistemdeki değişiklik istikrar programının orta vadeli sonuçları hakkında yorum yapma imkânını ortadan kaldırmaktadır.

10 Ağustos 1970 İstikrar Programı

1963 yılından itibaren uygulamaya konulan beş yıllık kalkınma planları (BYKP), ekonomik büyüme, ödemeler dengesi, fiyat istikrarı ve bütçe ile ilgili somut hedefler ortaya koymuş ve ekonomi politikaları planlardaki bu hedefleri gerçekleştirecek şekilde tasarlanmaya başlanmıştır. Planlarda, özellikle yatırımların artırılması ve hızlı büyüme ön planda tutulmuştur. Önceki bölümlerde değindiğimizi gibi, kalkınma planlardaki hedefler kamu için zorunlu iken özel sektör için yol gösterici nitelikteydi. I. BYKP ile birlikte fiyat istikrarında önemli gelişmeler sağlanmıştır. 1963 sonrasında %5-6'larda dalgalanan yıllık enflasyon oranı dönemin sonlarına doğru hızla yükselmeye başlamıştır.

1960'lı yılların sonuna doğru ekonomide yeniden ortaya çıkan sorunlar makroekonomik veriler üzerinde de kendini göstermiştir. Bu dönemde benimsenen ithal ikameci sanayileşme politikalarının hedeflerin aksine, 1965-1971 döneminde ithalat yıllık ortalama %12, ihracat ise %7,5 oranında artınca dış ticaret açığı planlananın üzerinde gerçekleşmiştir. Söz konusu dönemde, dış ticaret açığı yaklaşık 4 katına çıkmıştır. Bu dönemde dış ticarete denetimli kambiyo rejimi ve katlı kur sistemi devam etmiştir. Özellikle 1968-70 döneminde büyüme hızla düşmüş (%6,7'den %4,4'e), enflasyon ise hızla yükselmeye başlamıştır (TÜFE %4,1'den %11,8'e). Toplumun refah düzeyindeki olumsuz gelişmeleri yansıtan bu makro göstergelere işçi döviz girişlerindeki düşüş, yabancı kredilerdeki azalma ve TL'deki aşırı değerlenme de eklenince, ekonomide ciddi bir darboğaz oluşmuştur.

Bu ortamda hükûmet 10 Ağustos 1970 tarihinde istikrar kararlarını açıklamıştır. Program kapsamında;

- %67 oranında devalüasyon yapılmış, dolar kuru 15 T olarak belirlenmiştir.
- Mali disiplin kapsamında vergiler yükseltilmiş, maaş ve ücretler dondurulmuş, KİT ürünlerine zam yapılmıştır.

- Ekonomideki arz daralmasını gidermek maksadıyla ithalatta teminat oranları düşürülmüş, miktar kısıtlamaları da azaltılmıştır.

Türkiye’de, o tarihlerde de sanayi üretimi önemli ölçüde ithal hammadde, yarı mamul madde ve yatırım malına dayandığı için, ithalat kısıtlaması yurt içi üretimi de sınırlandırmaktaydı. Uygulamaya konulan tedbirlerin ardından dış kaynak konusunda önemli gelişmeler sağlanmıştır. IMF’den alınan yeni krediler, artan işçi döviz gelirleri, hammadde ve mamul ihracatında artış ve kısa vadeli dış borçlar sayesinde, 1973 yılında ilk kez cari işlemler dengesi fazla vermiştir. Sonraki yıllarda da olumlu hava bir süre daha devam etmiş, kalkınma planlarında öngörülen ortalama yıllık büyüme oranları yakalanmış, dolar kuru 13,5 TL’ye kadar düşmüş, enflasyon oranı 1971-77 yılları arasında ortalama %18’lerde seyretmiştir. Ne var ki, yukarıdaki olumlu gelişmeler uzun sürmemiştir.

1978 ve 1979 Yıllarındaki İstikrar Kararları

Uluslararası piyasalarda 1974’teki ilk petrol şoku ve 1978 yılındaki petrol krizinin ardından petrol fiyatlarında ortaya çıkan yükselme ekonomiyi birçok kanaldan olumsuz yönde etkilemiştir. Şöyle ki, petrol fiyatlarındaki artış sonucu petrol ithalatının toplam ithalat içerisindeki payı 1980 yılında %47’ye kadar çıkmış, ihracatın ithalatı karşılama oranı %30,2’ye kadar gerilemiştir. İthalattaki bu artış döviz sıkıntısını ve kısa vadeli dış borçlarda artışı beraberinde getirmiştir. İlerleyen yıllarda finansman sorunu ile birlikte petrol ithalatının kısıtlanması gündeme gelmiş, bu durum enerji darboğazına ve eksik kapasite kullanımına neden olmuştur. Diğer yandan yurt içinde sosyal, siyasi ve iktisadi sıkıntılar hızla artmış, bunlara ek olarak, Kıbrıs Barış Harekati’nin doğrudan maliyeti ve sonrasında ABD’nin uyguladığı ambargo da ekonomiyi derinden etkilemiştir. İthalat vergileri ve kısıtlamalar ile korunan ancak talep karşısında yetersiz kalan yurt içi üretim, bir taraftan fiyatlar üzerinde artış yönünde baskı yaparken, diğer yandan ekonomik büyümeyi kısıtlar hale gelmiştir.

Tüm bu faktörlerin etkisiyle, 1978’e gelindiğinde enflasyon oranı %53’e, dış borç tutarı 4,8 milyar dolara yükselmiş, büyüme oranı ise %1,2’ye kadar gerilemiştir. İç ve dış kaynak yetersizliği nedeniyle hemen her alanda üretim kapasitesi sınırlanmıştır. Hızla artan maliyet baskısı altında ekonominin üretim ve rekabet gücü düşmüştür. Yükselen fiyatlar genel düzeyi nedeniyle yaşam maliyeti sürekli olarak artmıştır. Bu şartlar altında, önemli ölçüde dışa kapalı, katı devletçi bir ithal-ikameci ekonomik yapı, çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Dönemin başbakanlarından 9’uncu Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’in ifadesiyle, “ülke, 70 cent’e muhtaç hâle gelmiştir”.

Bunalımdan çıkış için dış kaynak gereksinimi nedeniyle IMF ile gerçekleştirilen görüşmeler sonrasında 1978 ve 1979 yıllarında iki istikrar programı uygulamaya konmuştur. Mali disiplini sağlamaya yönelik olarak KİT ürünlerine zam yapılması, vergilerin artırılması, maaş ve ücret ödemeleri başta olmak üzere kamu harcamalarının disiplin altına alınması; cari işlemler açığının kapatılmasına yönelik olarak da devalüasyon, ithalatın sınırlandırılması, ihracatın teşvik edilmesi gibi maddelerin yer aldığı istikrar programları hızla tırmanan siyasi istikrarsızlığın da etkisiyle tam anlamıyla uygulanamamıştır.

24 Ocak 1980 Kararları

Ekonomideki kötüye gidişi önlemek amacıyla 24 Ocak 1980 tarihinde kapsamlı bir istikrar programı yürürlüğe konulmuştur. Program, temelinde ortodoks nitelikli politikalara dayanmaktadır. Kamu açıkları, para arzındaki artış ve TL'nin aşırı değerlenmesi, ödemeler dengesi açıkları ve enflasyonun temel nedeni olarak görülmüştür. Bu kapsamda sıkı para ve maliye politikalarına dayalı tedbirler üzerinde durulmuştur.

24 Ocak Kararlarının daha önceki istikrar tedbirlerinden önemli bir farkı, ithal ikameci sanayileşmenin terk edilerek ihracata dayalı sanayileşmenin benimsenmesidir. Artık piyasa ekonomisine dayalı, dışa açık ve ihracata yönelik üretimi esas alan bir kalkınma politikası söz konusudur.

Dolayısıyla, tedbirler kısa vadeli hedeflerin yanında, ülke ekonomisinde yapısal dönüşümü sağlayacak uzun vadeli stratejileri de belirlemektedir. Bu amaçlar doğrultusunda 24 Ocak 1980'de Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilen 17 adet karar ve Haziran 1980'de ek olarak uygulamaya konan 33 adet karar genel hatlarıyla şu şekilde özetlenebilir:

- %48,6 oranında devalüasyon yapılmış, dolar kuru 47,1 T'den 70 T'ye yükseltilmiştir. Döviz alım satımları kademeli olarak serbest bırakılmıştır.
- Mal ve hizmet piyasaları ile üretim faktörleri piyasalarında fiyatların arz ve talep koşullarında belirlenmesi amacıyla uygun olarak Fiyat Saptama-Kontrol Koordinasyon Komitesi kaldırılmıştır.
- 1980 öncesi uygulanan negatif reel faiz uygulamasından vazgeçilmiş; kredi ve vadeli mevduat faiz oranları serbest bırakılmıştır.
- Kamu sektörünün küçültülmesi amacıyla, özelleştirme politikası gündeme alınmış, kamu tarafından üretilen malların kapsamı daraltılmış, kamu harcamalarında kesintiye gidilmiştir.
- Tarım ürünlerinde destekleme alımları sınırlandırılmış, sübvansiyonların kapsamı daraltılmış, KİT'lere kendi ürünlerinin fiyatlarını belirlemelerine izni verilmiştir.
- Dış ticarette serbestleşme hedefine yönelik olarak ihracat artışı sağlamak amacıyla ihracat kredileri, ihracata yönelik yeni teşvikler, ihracatta vergi iadesi uygulaması, yeni vergi muafiyet ve istisnaları uygulamaya konmuştur. İthalatın serbestleştirilmesi konusunda ise ithaline izin verilen mallar listesi yerine ithaline izin verilmeyen ürünlerin listesi belirlenmiştir.
- Yabancı sermayeyi teşvik için yeni düzenlemeler yapılmış, bürokratik işlemlerin basitleştirilmesi için kararlar alınmıştır.

24 Ocak Kararlarının Uygulaması ve Sonuçları

24 Ocak Kararları'nın yürürlüğe girmesinin ardından 1979-1980 yıllarındaki küçülmenin aksine, ekonomide 1981 yılında %4,8'lik büyüme sağlanmıştır. Büyüme oranında en büyük pay âtıl kapasitenin harekete geçmesi sonrası sanayi sektöründe kaydedilen %9,9'luk üretim artışına aittir. Yukarıda bahsedilen daraltıcı tedbirler fiyat istikrarı üzerinde kısa dönemde olumlu sonuçlar doğurmuş, enflasyon oranı üç haneli değerlerden 1981 yılında %36,8'e gerilemiştir. Bu dönemde bütçe açığında da düzelme sağlanmış, kamu personel harcamaları

azalmış, buna karşılık faiz ödemelerinde artış olmuştur. İhracatı teşvik edici düzenlemeler kısa sürede etkisini göstermiş; 1981 yılında 2,9 milyar dolar olan ihracat bir sonraki yıl 4,7 milyar dolara ulaşmıştır. Bunun yanında ihracatın içeriği de değişmiş, tarım ürünlerinin toplam içerisindeki payı azalırken, sanayi ürünlerinin oranı giderek yükselmiştir.

1983-87 yıllarını kapsayan I. Özal Hükûmeti döneminde hızlı büyüme ve serbestleşme politikalarının yol açtığı genişlemeci iktisat politikaları II. Özal Hükûmeti'nden (1987-1989) itibaren başka ekonomik sorunların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Sonuç olarak, 24 Ocak Kararları ekonomide uzun vadeli istikrarı sağlayamamıştır. Yetersiz büyüme oranları, artan işsizlik, yükselen kamu açıkları ve sürekli büyüyen dış borçlar nedeniyle, 1988 yılında ekonomide yeni bir kriz yaşanmıştır. Bu dönemde hızla yükselen faiz oranları ile döviz talebinde artış ve ulusal paradan kaçış sonrası 4 Şubat 1988'de özellikle finans piyasalarına yönelik yeni tedbirler yürürlüğe konmuştur. Tedbirlerin neticesinde kriz aşımakla birlikte, ekonomik büyüme düşmeye devam etmiş, enflasyon oranı ise yükselme eğilimine girmiştir. 1989 yılında ekonominin dış kaynak ihtiyacının da etkisiyle TL'nin konvertibl hâle getirilmesi, sermaye hareketlerinin önündeki engelleri kaldırmıştır.

Konvertibilite; bir ülke parasının piyasada diğer ülke paralarına veya altına serbestçe dönüştürülebilmesi, alınıp satılabilmesidir.

5 Nisan 1994 Kararları

Krizin Ortaya Çıkışı ve Nedenleri

1990-1993 döneminde ekonomi ortalama %6 oranında büyümekle birlikte, istikrarsız bir seyir izlemiştir. Bu dönemde büyümenin temel kaynakları finansal serbestleşmenin ardından artan sermaye girişi, kamu harcamalarını artırıcı ve açık finansman sistemine dayalı bütçe politikası ve bankacılık sisteminin iç piyasaya yönelik açmış olduğu kredilerdeki yüksek artışlardır. Doğal olarak, sağlam iktisadi temellere dayanmayan bu süreç orta vadede sorunları da beraberinde getirmiştir.

Artan kamu açıkları, iç borçlanma ve TCMB kaynakları yoluyla finanse edilmiştir. Bütçenin finansmanına ek olarak kaynak yetersizliği sonrası dış borçların ödenmesinde de iç borçlanmaya gidilmesi, faiz oranlarının hızla yükselmesine yol açmıştır. Merkez Bankasından finansman ise döviz rezervlerinin giderek azalmasına neden olmuştur.

Yükselen faiz oranları ise, ülkeye sıcak para girişini artırmış ve T'nin aşırı değer kazanmasına yol açmıştır. Bu ise, bir taraftan ihracatta rekabet gücünün azalmasına ve ithalatın yükselmesine yol açarak reel sektörü olumsuz etkilerken, diğer yandan dış ticaret açığını artırarak dış dengenin bozulmasına sebep olmuştur.

Finansal sistemde ise, bankaların döviz açık pozisyonlarının sürekli olarak artması özel kesime kredi sağlama işlevinden giderek uzaklaşması ve Merkez Bankasının döviz kurlarında yükselmeyi önlemek için piyasaya yabancı para sürmesi kırılganlığı ve dalgalanmaları artırıcı unsurlar olmuştur. Bunlara 1990'lı yılların başından itibaren özellikle genel ve yerel seçimler nedeniyle hükümetlerin mali ve parasal disiplin konusunda gevşek davranması ve dünya ekonomisinde yaşanan genel durgunluk da eklenince, ekonomide kriz ortamı oluşmuştur.

Krizle Karşı Alınan Tedbirler: 5 Nisan 1994 Kararları

Ekonomideki kriz ortamına çözüm olarak 5 Nisan 1994 Kararları yürürlüğe konmuştur. Programın kısa vadeli hedefi, döviz piyasası ve dış dengede istikrarın sağlanmasıdır. 5 Nisan Kararları, konjonktürel ve yapısal hedeflere yönelik kararlar olarak iki ana bölümden oluşmaktadır. Program kapsamında yapılan düzenlemeler şunlardır:

- Kamu kesimi borçlanma gereği (KKBG) ve enflasyonu düşürmeye yönelik olarak kamu harcamalarının azaltılması ve gelirlerin artırılması: Bu kapsamda kamuya yeni personel alımı durdurulmuş, maaş ve ücret artışları sınırlandırılmış, vergi oranları artırılmış ve bazı ek vergiler konmuş, KİT ve TEKEİ ürünlerinin fiyatlarında yüksek oranlı artışlar yapılmıştır.

- Finans piyasalarına yönelik olarak; mevduatlara getirilen garanti 50 milyon T'den 150 milyon T'ye yükseltilmiş, 6 Mayıs 1994'ten itibaren de mevduatların tamamı güvence altına alınmıştır. Hazine'nin, Merkez Bankasından kısa vadeli avans kullanımına sınırlama getirilmiştir. Merkez Bankasının özerkliğini artırmaya yönelik yeni tedbirler yürürlüğe konmuştur.

- Yapısal sorunların çözümüne yönelik olarak; KİT'lerin yapısının yeniden düzenlenmesi, özelleştirme politikasının etkin bir şekilde uygulanması, sosyal güvenlik reformu ile tarımsal destekleme politikasının yeniden düzenlenmesine yönelik kararlar alınmıştır.

5 Nisan Kararları, içeriği itibarıyla hem ortodoks hem heterodoks özellikler taşımaktadır. Ancak, programın tamamının kararlılıkla uygulandığını ve hedeflerinin tamamının tutturulduğunu söylemek mümkün değildir. Programın yürürlüğe konduğu 1994 yılında, ekonomide %6,1'lik daralma yaşanmış, enflasyon TÜFE'de %120,7 TEFE'de (şimdi ÜFE) %106,3 olarak gerçekleşmiştir. 1995'ten itibaren büyüme oranı tekrar artmış, ancak enflasyon oranı yüksek seviyelerde devam etmiştir. Yüksek enflasyon nedeniyle nakit ve vadesiz mevduat şeklinde para arzı daralmıştır. Faiz oranlarında beklenen düzeyde düşüş gerçekleşmemiş, kriz yılında Hazine borçlanmalarında o döneme kadarki en yüksek faiz oranları ödenmek zorunda kalmıştır (Hazine bonolarında yıllık bileşik faiz %406'ya çıkmıştır).

Diğer yandan, dış dengede ekonomideki daralmanın da etkisiyle iyileşmeler görülmüştür. T'nin değer kaybetmesi ithalatı pahalı hâle getirmiş, buna iç talepteki daralma ve yurt dışı kredi imkânlarının azalması da eklenince, 1994 yılında ithalat ciddi oranda azalmıştır. İhracatta artışın devam etmesi dış dengeyi olumlu yönde etkilemiş, 14 milyar dolar civarındaki açık 1995 yılında 5 milyar dolara kadar gerilemiştir. Aynı şekilde cari işlemler açığının millî gelir içindeki payında da ekonomiyi tehdit edecek bir durum oluşmamıştır. Ancak, ihracatın ithalatı karşılama oranı mütevazı seviyelerde seyretmeye devam etmiştir.

Bu dönemde daraltıcı mali politikalar sayesinde kamu açıklarında da azalma sağlanmış, ancak bu süreklilik arz etmemiştir. 1994'ün ilk yarısında yaşanan belirsizlik nedeniyle, mevduatların geri çekilmesi ve bankaların bilanço yapılarındaki bozulmaların etkisi ile banka iflasları yaşanmıştır. Banka iflaslarını önlemek ve mevduat kaçışını engellemek için mevduatların tamamına devlet güvencesi getirilmiştir. Netice itibarıyla, uygulanan daraltıcı politikalar ve alınan tedbirlere rağmen, enflasyonun düşürülememesi, programın yükünün büyük ölçüde dar gelirliiler üzerinde kalmasına, dolayısıyla gelir dağılımının zarar görmesine yol açmıştır.

Kasım 2000, Şubat 2001 Krizleri ve Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Türkiye 2000 yılından itibaren artan likidite sıkıntısı, yapısal sorunlar, spekülasyon hareketleri ve siyasi istikrarsızlığın etkisiyle yıl sonunda tarihinin en büyük krizlerinden biriyle karşı karşıya kalmış, ekonomide 1950 sonrasındaki en büyük daralma yaşanmıştır.

Türkiye’de 1990’lı yıllarda sıcak para girişi ile finanse edilen büyüme, 1998 sonrası uluslararası piyasalarda yaşanan krizlerin ardından sürdürülemez bir nitelik kazanmıştır.

2001’de ekonomik büyüme -%9,5 olarak gerçekleşmiş, ekonomi ciddi bir şekilde daralmıştır. Bütçe açıklarının milli gelir içindeki payı hızla yükselmeye devam etmiş ve %16’ya ulaşmıştır. Uygulamaya konulan programın sürdürülebilirliğine olan inanç, cari işlemler dengesindeki bozulma, yapısal reformlardaki gecikmeler, bankacılık sektöründeki sorunların etkisiyle azalmış, piyasalardaki devalüasyon beklentisi karşılık görmeyince, yabancı sermaye ülkeyi terk etmeye başlamıştır.

Tablo 2 1999-2002 döneminde temel makroekonomik göstergeler (%)

	1999	2000	2001	2002
Büyüme Oranı	-6,1	6,3	-9,5	7,9
TEFE	53,1	51,4	61,6	50,1
TÜFE	64,9	54,9	54,4	45,0
Bütçe Dengesi/ GSMH	-11,7	-10,4	-16,3	-14,2
İhracat/ İthalat	65,4	51,0	75,7	69,9
Dış Ticaret Dengesi (Milyar Dolar)	-14,1	-26,7	-10,1	-15,5
Cari İşlemler Dengesi (Milyar Dolar)	-1,4	-9,8	3,4	-1,8

Kaynak: TÜİK.

Krizin ortaya çıkışında bankacılık sektöründe yaşanan sıkıntılar önemli role sahiptir. Söz konusu sıkıntılar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Bankaların pasiflerindeki yabancı para ağırlığı (döviz pozisyon açığı),
- Bankaların kaynaklarını yoğun olarak kamu iç borç senetlerinde kullanması,
- Aktif ve pasif kalemleri arasında vade uyumsuzluğu,
- Yasal altyapının finansal serbestleşmeyi takip edememesi,
- Bankaların küçük ölçekli olması ve öz kaynaklarının yeterli olmaması,
- Kamu bankalarının görev zararlarının artması ve
- Özel bankaların önemli kısmının holding ya da grup bankası olması.

1999 sonrasında TL’nin aşırı değerlenmesi, bunun uzun vadede sürdürülemeyeceği beklentisini doğurmuştur. Ekim 2000’de Merkez Bankasının döviz rezervlerinde azalma başlamıştır. Ayrıca, 2000 yılı başında istikrar programının uygulanmaya başlamasıyla faiz oranları aşırı şekilde düşmüş; takip eden günlerde elinde bol miktarda kamu kâğıdı bulunduran bankalar giderek artan bir likidite sorunu ile karşı karşıya kalmıştır.

Kasım 2000’de bankaların likidite ihtiyaçlarının iyice artması, faiz oranlarını yükseltmiş, döviz talebi artmış ve bir panik havası oluşmuştur. Bankalararası piyasada çözölemeyen likidite sıkıntısına yönelik Merkez Bankası da ciddi bir tedbir almayınca; bunalımın derinleşmesi, bazı bankaların (Demirbank vd.) iflası ve bunun bir krize dönüşmesi kaçınılmaz hâle gelmiştir.

Gelişmeler sonrası bankalararası gecelik faiz oranları %873’e kadar yükselmiş ve ülkeden önemli miktarda sermaye çıkışı olmuştur. Merkez Bankasının dalgalanmalar karşısında önlem olarak döviz rezervlerini kullanması ve alınan diğer tedbirler ile IMF kaynaklarının kullanılması sonrasında piyasalar bir miktar rahatlamıştır.

19 Şubat 2001 tarihinde dönemin Cumhurbaşkanı ile Başbakanı arasında Millî Güvenlik Kurulu toplantısında yaşanan gerginliğin etkisi ile zaten aşırı kırılgan olan piyasalarda daha büyük bir kriz meydana gelmiştir. Gerginlik piyasalarda etkisini hemen göstermiş, İMKB bir gün içerisinde %14,6 değer kaybetmiş, Türkiye’den 5 milyar doların üzerinde döviz çıkışı olmuş ve gecelik faiz oranları %4000’lere kadar yükselmiştir. Hükûmetin bu gelişmeler karşısında ilk tepkisi, enflasyon ile mücadelede nominal çıpa olarak kullanılan döviz kurunu dalgalanmaya bırakmak olmuştur. Dalgalı kur sistemine geçişten kısa süre sonra TL, dolar karşısında %50’ye yakın değer kaybetmiştir.

Kısa süre içerisinde bu kadar şiddetli dalgalanmalara yol açan kriz, zamanla reel sektör üzerinde de etkisini göstermiştir. Kamu ve özel tüketim harcamaları azalmış, kapasite kullanım oranları düşmüş, toplam yatırım harcamaları %31,7 nispetinde gerilemiştir. Sonuç olarak, 2001 yılında millî gelir %9,5 oranında küçülmüştür. Enflasyon oranı ise istikrar programı kapsamında kurlardaki düzenlemelerin maliyet artırıcı etkisiyle 2000 yılında TEFE bazında %51,4 iken, 2001 yılında %61,6’ya yükselmiştir.

Kriz ortamı özellikle artan borç yükünün etkisiyle kamu mali dengesinde de bozulmalara neden olmuş, bütçe açığının millî gelir içerisindeki payı 2000 yılında %10,4 iken, 2001 yılında bu oran %16,3’e yükselmiştir. Buna paralel olarak, KKBG/ GSMH oranı 2001’de %16’ya kadar yükselmiştir.

Yaşanan durgunluk dış ticaret hacmi üzerinde de etkili olmuş, ithalat ciddi oranda azalmıştır. 2000’de 54,5 milyar dolar olan ithalat 2001’de 41,4 milyar dolara düşmüştür. Diğer yandan, dalgalı kur sonrası T’deki değer kaybı ve iç talepteki daralmanın etkisi ile reel sektör dış piyasalara yönelmiş ve ihracat 2001 yılında bir önceki yıla göre %12 düzeyinde artmıştır. Bu gelişmelerin etkisiyle, 2001 yılında dış ticaret açığı 10 milyar dolara gerilemiş, cari işlemler dengesi ise 3,3 milyar dolar fazla vermiştir.

Şubat 2001’de krizin patlak vermesinin ardından, Nisan 2001’de yeni Merkez Bankası Kanunu çıkarılarak Merkez Bankasının temel amacının fiyat istikrarı olduğu açıklanmıştır. 14 Nisan 2001’de **Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı** yürürlüğe konmuş, Mayıs ayında bir Niyet Mektubu hazırlanarak IMF ile görüşmelere başlanmıştır.

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’nın temel amacı, “kur rejiminin terk edilmesi nedeniyle ortaya çıkan güven bunalımı ve istikrarsızlığı süratle ortadan kaldırmak ve eşanlı olarak bu duruma bir daha geri dönülmeyecek şekilde kamu yönetiminin ve ekonominin yeniden yapılandırılmasına yönelik altyapıyı oluşturmak” şeklinde tanımlanmıştır. Bu temel ilkeler çerçevesinde ikincil hedefler ise şöyle özetlenebilir:

- Dalgalı kur sistemi içerisinde enflasyonla mücadelenin sürdürülmesi,
- Bankacılık sektöründe hızlı bir yapılanma ile bankacılık ve reel sektör arasında sağlıklı bir ilişkinin kurulması,
- Kamu finansman dengesinin kalıcı şekilde güçlendirilmesi,
- Toplumsal uzlaşma ile enflasyon hedefi doğrultusunda gelirler politikasının sürdürülmesi,
- Etkinlik, esneklik ve şeffaflığın sağlanmasına yönelik yasal altyapının kurulmasıdır.

Bu kapsamda bütçe ile ilgili düzenlemeler, KİT'lerin görev zararları, bankacılık, kamulaştırma, kamu ihale sistemi, borçlanma, özelleştirme konuları başta olmak üzere, 15 yasal düzenlemenin yapılması kararlaştırılmıştır. Bunlar içerisinde hiç kuşkusuz en fazla öne çıkan düzenleme bankacılık sektörü ile ilgili olanıdır.

Zira bankacılık sektörü 1990'lı yılların başından itibaren uluslararası standartlara ve rekabete aykırı şekilde yönetilmiştir. Nitekim devlet iç borç senetlerinin mevduat bankalarının toplam aktifleri içerisindeki payı 1990 yılında %10 iken, 2000'li yıllara gelindiğinde %40'ın üzerine çıkmıştır. Kredilerin payı ise %47'den %25'in altına düşmüştür. Bu gelişmelerin sonucu olarak, 1997-2001 döneminde 20 banka iflas etmiş ya da devlet (adına Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu TMSF) el koymuştur. Özellikle 1999-2001 yıllarında toplam 18 banka TMSF'ye devredilmiştir. 1990 sonrasında banka sahibi olmak kolaylaştığı için 10 yıl içinde banka sayısı 67'den 81'e çıkmıştır.

Bu şartları dikkate alarak Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı çerçevesinde 15 Mayıs 2001'de Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı açıklanmıştır. Programın temel amaçları aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Kamu bankalarını mali sistem içinde bir istikrarsızlık unsuru olmaktan çıkarmak,
- TMSF bünyesindeki bankaların sorunlarını en kısa sürede çözüme kavuşturmak,
- Yaşanan krizlerden olumsuz yönde etkilenen özel bankaların sağlıklı bir yapıya kavuşmalarını sağlayacak düzenlemeleri gerçekleştirmek.

Yeni istikrar programının en önemli özelliklerinden birisi, enflasyonla mücadelede “döviz çıpası” yerine, gelecekteki enflasyon değerlerini dikkate alarak kısa vadeli faiz oranlarında değişikliğe gitme şeklindeki “örtük enflasyon hedeflemesi” stratejisinin benimsenmesidir. Ayrıca, istikrar programı kapsamında mali disiplin tedbirleri doğrultusunda 2001 yılında 42 adet bütçe dışı fon kapatılmış ve TL mevduatlarını özendirmek için döviz hesaplarına uygulanan gelir vergisi stopaj oranı yükseltilmiştir.

2008 Küresel Krizi: Sebepleri ve Sonuçları

2008 yılının son çeyreğinden itibaren yoğun olarak yaşanan kriz esas olarak küresel dinamiklerin tetiklediği ve yaydığı, iç dinamiklerin de buna destek olduğu bir krizdir. 2008'den bu yana küresel çapta yaşanan krizlerde sorunun kaynağı esas olarak dış piyasalarda olduğu için, çözüme yönelik etkili politikaların da küresel çapta olması gerekir. O nedenle, hiçbir hükûmetin tek başına küresel bir krizin üstesinden gelmesi mümkün değildir. Bu durumda

uygulanması gereken en etkili politika, mümkün olduğunca ülkelerin geniş katılımıyla sağlanacak ortak uluslararası politikaların izlenmesi olacaktır.

Mortgage Krizi'nin Küresel Krize Dönüşmesi

ABD'de ortaya çıkan ve tüm dünyayı olumsuz yönde etkileyen ipotekli konut kredisi (mortgage) sektöründeki sorunlar, ilk olarak yaklaşık 2003 yılında ortaya çıkmaya başlamıştır. ABD'de, para hacminin yüksek olması nedeniyle bazı finansal kuruluşlar 2003 yılında önce kredibilitesi zayıf olan kişilere mortgage kredisi (Subprime Mortgage Kredisi) vererek geri dönüşü riskli bir mali yapıya girmiştir.

O zamana kadar ABD'de faizler düşük tutulduğu için düşük gelir grubundaki kişiler değişken faizli kredileri kullanmayı tercih etmeye başlamışlardır. Ne var ki, ABD Merkez Bankasının (FED) 2006 ve 2007 yıllarında faiz oranlarını artırması, konut piyasasında durgunluğa yol açmıştır. Buna bağlı olarak, konut satış fiyatları ile kira gelirleri düşmeye başlamıştır. Böylece, konut kredisi kullanan düşük gelirli gruplar, kredi taksitlerini ödeyemez hâle gelmiştir. Bu durum mortgage krizi olarak ifade edilmiştir.

Buna ilave olarak, bankaların, kredi talep eden kişilere alacakları ev ve dairelerin bedelinin tamamına, hatta değerinin %110'una tekabül eden kısma kadar borçlanma fırsatı vermesi, kredilerin geri dönüşünü zora sokmuştur. Bu arada bankalar, konut kredileri için gereken finansmanı, yatırım bankalarının ihraç ettikleri tahviller ile borçlanarak sağlamaktaydı. Ancak, kredilerin geri dönüşünün zora girmesi, yatırım bankaları ve ABD mortgage piyasasında likidite sıkışıklığının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu nedenle dünyanın en büyük yatırım bankalarından Lehman Brothers Eylül 2008'de iflas etmiştir.

Lehman Brothers'ın iflasıyla patlak veren küresel kriz, çok kısa bir sürede dalga dalga bütün dünyaya yayılmıştır. Kriz, etkilerini ilk olarak borsalarda göstermiş, özellikle gelişmiş ülkeler başta olmak üzere birçok ülkenin borsasında çok ciddi düşüşlere yol açmış, hatta bazı ülkeleri borsa işlemlerini durdurma noktasına kadar getirmiştir. Mali (finans) kaynaklı kriz, gelişmiş ülkelerde, diğer ülkelere göre daha derin ve sert küçülmelere yol açmıştır. Bunun sebebi, krizi tetikleyen finans sisteminin gelişmiş ülkelerde daha yaygın ve büyük çaplı olarak kullanılıyor olmasıdır.

2009 yılında, dünya, 1929 Büyük Buhranı'ndan bu yana 1970'li yıllardaki büyük petrol krizi de dahil olmak üzere en büyük ekonomik daralmayı yaşamıştır. Gelişmekte olan ülkelerin büyüme hızı ortalama %8'in üzerinde iken, %2'nin altına düşmüştür. Gelişmiş ülkelerin büyüme hızları ise %2 dolayında iken, -%4'e gerilemiş ve dünya çapında büyük bir refah kaybı yaşanmıştır.

Yaşanan küresel krizin belirtilerini ana hatlarıyla şu şekilde özetlenebiliriz:

- Küresel ekonomide büyümenin hızla düşmesi,
- Gelişmekte olan ekonomilere yönelik sermaye hareketlerinin yavaşlaması,
- Büyük ülkelerin dünya çapındaki bankalarının büyük kayıplar ve zararlar yazmaya başlaması ve krize doğru büyük sorunlar yaşaması,
- Menkul kıymetler borsalarında ciddi düşüşlerin yaşanmaya başlaması,

- 2000'li yılların başından beri uluslararası para piyasalarında aşırı bollaşan likiditenin küresel çapta kurumaya başlaması.

Küresel Krizin Türk Ekonomisi Üzerine Etkileri ve Alınan Tedbirler

Küresel Kriz borsayı, döviz kurları, dış ticareti, ekonomik büyümeyi, istihdam ve işsizlik gibi birçok ekonomik ve sosyal değişkeni etkilemiştir. Krizi etkileri ve krize karşı alınan tedbirlerin detaylarına kısaca göz atalım.

Küresel Krizin Türk Ekonomisine Etkileri

Küresel kriz etkilerini ilk olarak ulusal borsalarda göstermiştir. İMKB-100 (şimdi BİST) endeksi, 2007 yılı boyunca yukarı yönlü bir trend izlemişken, 2008 yılının başından itibaren bu trend aşağı yönlü olmuş ve 2008 Aralık'ında son iki yılın en düşük değerleri gerçekleşmiştir.

Borsa (İMKB-100) endeksi 2009 Mart ayından itibaren yükselmeye başlamıştır. Genel kabul ise krizin etkilerinin 2009 yılı sonlarından itibaren hafiflemeye başladığı yönündedir.

Krizin etkilerinin incelenmesinde önem taşıyan bir diğer değişken döviz kurlarıdır. Türk ekonomisinin 2002 yılından itibaren gösterdiği ekonomik performans, 2008 yılı başlarına kadar TL'nin dolar ve Avro karşısında değer kazanmasına yol açmıştır. 2008 Nisan ayından itibaren ise döviz kuru dalgalı bir seyir izlemiştir.

Küresel krizle mücadelede uygulanan para politikası önlemlerinin başında merkez bankalarının faiz oranlarını düşürmesi gelmiştir. Bu politika, vadeli mevduat faiz oranlarının da düşmesine yol açmıştır. Yukarıda belirttiğimiz gibi, küresel kriz daha sonra bazı ülkelerde borç krizine dönüşmüş ve bankacılık sektörü de krize girmiştir. Bu durum karşısında TCMB 2011 yılında finansal istikrarı koruma hedefini öne alarak karşılık oranlarını yükseltme kararı almıştır. Bunu, bankaların yüksek riskli kredi verme ve müşterilerin de aynı şekilde fon kullanma iştahına sınırlama getirici bazı kararların alınması takip etmiştir.

Krizin finans sektörü üzerindeki etkileri, kuşkusuz reel sektörü de etkilemiştir. Nitekim Türk ekonomisi 2001 krizinin ardından ilk kez 2008'de krizinin etkisiyle 2008'in 4'üncü çeyreğinde negatif büyüme gerçekleşmiştir. Peş peşe 4 çeyrekte gerçekleşen negatif büyümelerden sonra 2009'un 4'üncü çeyreğinde pozitif büyüme gerçekleşmiştir. Özellikle 2010 ve 2011 yıllarında yıllık bazda yaklaşık %9 civarındaki büyüme ile dünyanın en hızlı büyüyen ekonomileri arasına girmiştir. İşsizlik oranı 2009'daki %14'ten %9-10 bandına geri dönmüştür.

Krizin etkisiyle ortaya çıkan toplam talepteki daralma, enflasyon oranının 2009 yılında düşmesine neden olmuş; ancak takip eden yıllarda enerji ve emtia fiyatlarındaki aşırı artışın yanı sıra iç ve dış talebin yeniden artmasıyla birlikte enflasyon yeniden yükselme eğilimine girmiştir.

Son olarak, dış ticaret hem ihracat hem de ithalat olarak daralmış, düşük ekonomik büyüme nedeniyle ithalattaki azalma daha büyük olduğu için, dış ticaret açığı da krizle birlikte ciddi olarak daralmıştır. 2010 yılından itibaren, ekonomi canlanmaya başlayınca hem ihracat hem de ithalat hızla artmaya başladığı için, bu defa cari işlemler açığı da hızla rekor düzeylere yükselmiştir. Nitekim cari açığın büyüklüğü, 2011 yılında 77 milyar dolar ile GSYH'nın yaklaşık %10'una ulaşmıştır.

Küresel Kriz Karşısında Türkiye’de Alınan Tedbirler

Türkiye’de Hükûmet ve Merkez Bankası krize karşı pek çok alanda önlem paketleri açıklamıştır. **Para politikası kapsamında alınan tedbirler aşağıda özetlenmiştir.**

- Bankaların birbirlerinden dolar ve Avro üzerinden borç alıp vermelerine imkân sağlanmış,
- Bankaların bilanço büyüklükleri dikkate alınarak döviz ve efektif piyasalarında işlem yapma limitleri yükseltilmiş,
- MB döviz alım yerine, döviz satım ihalelerine başlamış ve bankalararası döviz piyasasında, döviz likiditesi akışının artırılması sağlanarak finansal sistemdeki akışkanlığı ve kredi piyasalarının etkin çalışmasını destekleyici uygulamalara başlanmış,
- Yabancı para zorunlu karşılık oranı %11’den %9’a indirilmiş, TL mevduatlarını ve kredileri teşvik etmek amacıyla yabancı para zorunlu karşılıklarına faiz ödenmesine son verilmiş, TL zorunlu karşılıklarının faiz oranı ise artırılmış,
- Bankacılık sektörünün öz kaynak yapısını daha da güçlendirmek amacıyla bankaların kâr dağıtımına sınırlama getirilmiş ve bankaların kâr dağıtabilmesi BDDK onayına bağlanmıştır.

Maliye politikası kapsamında atılan adımların bazıları aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Hisse senedi kazançlarında yerli yatırımcıya uygulanan %10’luk stopaj sıfıra indirilmiş,
- Vergi borçlarına taksitlendirme imkânı getirilmiş,
- Yabancı fonların portföy yönetim şirketlerine bu fonlarını Türkiye’de değerlendirmeleri için bazı vergi avantajları sağlanmış,
- Menkul Kıymet Yatırım Fonları ile Menkul Kıymet Yatırım Ortaklıklarının sermaye piyasasında yaptıkları işlemler nedeniyle elde ettikleri gelirlere Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi (BSMV) muafiyeti getirilmiş,
- Yurt dışı tedarikçilerden sağlanan kredilerde stopaj oranı %5’e indirilmiş,
- Gelişmişlik düzeyine göre iller düzeyinde farklı vergi indirimleri uygulanmış,
- Belli özellikleri taşıyan konutlarda, araçlarda, beyaz eşyada, elektronik eşyada, internet ve haberleşmede vergi indirimine gidilmiştir. Üretim ve ihracata yönelik alınan tedbirlerin bazıları ise aşağıdaki gibidir:
- Organize Sanayi Bölgeleri ve Küçük Sanayi Sitelerine yönelik teşvikler artırılmıştır.